

GALIMYBĖ ATLIKTI PROCESO VEIKSMUS SU ASMENIMIS¹, TURINČIAIS PSICHIKOS TRŪKUMŲ (SUTRIKIMŲ), IR GAUTŲ DUOMENŲ ĮRODOMOJI REIKŠMĖ

Dr. Jolanta Kanapeckaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 39
El. paštas jolantakan@hotmail.com

*Pateikta 2005 m. spalio 13 d.
Parengta spausdinti 2005 m. gruodžio 19 d.*

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, psichikos sutrikimai, proceso veiksmai, įtariamasis (kaltinamasis), įrodymai.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjama, ar leistina atlikti proceso veiksmus su įtariamuoju (kaltinamuoju), turinčiu psichikos trūkumų (sutrikimų), taip pat asmeniui, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, ir tokių asmenų parodymų ir kitų proceso veiksmų, kuriuose dalyvavo šie asmenys, rezultatų leistinumas.

Proceso veiksmai su psichikos trūkumų (sutrikimų) turinčiais asmenimis teisinėje literatūroje griežtai nedraudžiami. Straipsnio autorė pritaria pagrįstai nuomonei, kad proceso veiksmus galima atlikti, jei jie įmanomi atsižvelgus į asmens psichikos būklę. Prieinama prie išvados, kad galima atlikti bet kokius proceso veiksmus, jei tą leidžia asmens psichikos būklė proceso veiksmo metu, – ne tik tuos, kuriuose sutrikusios psichikos asmuo yra pasyvus, bet ir tuos, kuriuose aktyvus. Taip pat teigiama, kad asmens, nesugebančio suvokti savo veiksmų ir jų valdyti apklausos metu, parodymai yra neleistini.

Pateiktos išvados grindžiamos mokslinėje literatūroje pateiktos medžiagos, archyvinių baudžiamųjų bylų analizės bei ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ir teisėjų anketinės apklausos rezultatais².

Neabejotina, kad įtariamųjų (kaltinamųjų) parodymai privalo objektyviai atspindėti tikrovę. Asmuo turi suvokti įvykius ar reiškinius, juos įsiminti ir prireikus sugebėti atkurti. Šie psichikos gebėjimai reikalingi įtariamajam (kaltinamajam) duodant parodymus per apklausas, parodymų patikrinimo vietoje ir kitais atvejais. Dėl psichikos ligos ar artimos psichikos ligai būsenos gali atsirasti nukrypimų nuo normos, anomalijų, todėl baudžiamojo proceso praktikoje bei teorijoje dažnai keliamas klausimas, ar galima atlikti proceso veiksmus su sutrikusios psichikos įtariamaisiais (kaltinamaisiais) bei asmenimis, kuriems taikomos priverčiamosios medicinos priemonės.

Iš visų apklaustų ikiteisminio tyrimo pareigūnų 83,3 proc. mano, kad galima atlikti tyrimo veiksmus su aptariamais proceso dalyviais, taip manančių prokurorų yra 42,1 proc., teisėjų – 72,7 proc. Nurodyti respondentai mano, kad su tokiais asmenimis, jei jų psichikos būklė leidžia, galima atlikti visus

¹ Straipsnyje kalbama apie įtariamuosius, kaltinamuosius, taip pat asmenis, kuriems taikomos priverčiamosios medicinos priemonės.

² Pateikus anoniminę anketą buvo apklausti 72 ikiteisminio tyrimo pareigūnai; 38 prokurorai ir 22 teisėjai (2004 m. duomenys).

proceso veiksmus: minima apklausa, parodymų patikrinimas vietoje, atpažinimas, taip pat galimybė atlikti kitus proceso veiksmus.

2003–2004 m. Vilniaus apygardos teismo archyvinių baudžiamųjų bylų analizė rodo, kad asmenys dalyvauja proceso veiksmuose, kol psichiatrijos ekspertai pripažįsta juos nepakaltinamais. Tada šie asmenys eliminuojami iš ikiteisminio tyrimo procedūros, ir toliau tyrimas vyksta jiems nedalyvaujant. Ekspertams patvirtinus asmens nepakaltinamumą nė vienoje 2003–2004 m. baudžiamojoje byloje¹ dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo nebuvo atliekami jokie proceso veiksmai, išskyrus kardomosios priemonės tokiam asmeniui taikymą. *Dauguma apklaustų respondentų (91,7 proc. ikiteisminio tyrimo pareigūnų, 64,7 proc. prokurorų, 88,9 proc. teisėjų), kurių darbo praktikoje yra buvę turinčių psichikos trūkumų ar sutrikimų įtariamųjų (kaltinamųjų), nurodė, kad tokiems asmenims buvo taikomos kardomosios priemonės, dažniausiai – suėmimas ar rašytinis pasižadėjimas neišvykti.*

Teisinės literatūros šaltiniai patvirtina tik kai kurių proceso veiksmų su tokiais asmenimis galimybę. Pabrėžiama, kad įmanoma atlikti tik tokius veiksmus, kuriems nereikalingos didelės emocinės ir valios pastangos, tai – asmens apžiūra, psichiatrijos ekspertizė, parodymas atpažinti, laikinas sulaukymas, kardomųjų priemonių taikymas. Uždrausti atlikti šiuos procesinius veiksmus tikslinga tik tada, kai asmuo gali sukelti pavojų savo ar kitų asmenų sveikatai. Galimų atlikti proceso veiksmų šios kategorijos baudžiamosiose bylose sąrašas nėra baigtinis. Susiklosčius tam tikrai situacijai, įmanoma atlikti ir akistatas bei apklausas, jei tą leidžia asmens psichikos būklė ir atsižvelgiama į psichikos sutrikimo pobūdį, sunkumą, tėkmę; teisinėje literatūroje nedraudžiama šiuos proceso veiksmus atlikti su psichikos sutrikimų turinčiais asmenimis, tik pabrėžiama, jog asmens sveikatos būklė turi būti tam tinkama. Tai nurodoma ir psichiatrijos ekspertizės aktuose. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo (LR BK 135 str. 1 d.) įtariamajam buvo paskirta psichiatrijos-psichologijos ekspertizė. Prie klausimų apie asmens nepakaltinamumą ekspertams buvo pateiktas klausimas apie įtariamojo gebėjimą duoti parodymus. Tiriamajam atlikus ambulatorinę psichiatrijos-psichologijos ekspertizę buvo diagnozuota paranoidinė nepertraukiamos eigos šizofrenija, t. y. lėtinis progresuojantis psichikos sutrikimas. Ekspertai nurodė, kad „nenustatytas tiriamojo polinkis fantazuoti, jo gebėjimas duoti parodymus apie byloje nagrinėjamo įvykio aplinkybes visiškai priklauso nuo jo psichikos būklės apklausų metu“ [1].

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse taip pat neįtvirtintas griežtas draudimas atlikti proceso veiksmus su asmenimis, kuriems taikomos priverčiamosios medicinos priemonės. Kodekso 396 straipsnis skelbia: „Jeigu dėl baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padariusio asmens psichikos būklės negalima atlikti proceso veiksmų, kuriuose jis dalyvautų, ikiteisminio tyrimo pareigūnas dėl to surašo protokolą“. Darome išvadą, kad jei asmens psichikos būklė leidžia, galima atlikti bet kokius proceso veiksmus. Taigi tokių asmenų proceso veiksmų metu gauti parodymai turi būti ne atmetami, o vertinami remiantis įrodymų visetu. Įstatymo komentare norma, kurioje įtvirtinta galimybė atlikti proceso veiksmus, aiškina taip: „Nepakaltinamas asmuo negali dalyvauti atliekant proceso veiksmus, kurių atlikimas ir rezultatas priklauso nuo tokio asmens psichointelektualinių savybių: jis negali būti apklausiamas, suvedamas akistatoj, jam negali būti rodomi asmenys, daiktai ar nuotraukos atpažinimui ir pan.“. Pasak komentaro autorių, su šiuo asmeniu galima atlikti tik tokius proceso veiksmus, kurių metu jo vaidmuo būtų pasyvus, pavyzdžiui, toks asmuo gali būti parodomas nukentėjusiajam, liudytojui, kitam asmeniui atpažinti, iš tokio asmens gali būti paimami pavyzdžiai lyginamajam tyrimui ir pan. [2, p. 433]. Tokie pat argumentai pateikiami komentuojant 399 straipsnio 2 dalį: „Teisėjas gali nuspręsti pristatyti į teisiamąjį posėdį asmenį, kurio byla nagrinėjama, jeigu pagal eksperto išvadą tam nekliudo šio asmens ligos pobūdis. Šis asmuo gali būti reikalingas teisiamajame posėdyje tais atvejais, kai, pavyzdžiui, būtina parodyti šį asmenį nukentėjusiajam ar liudytojams atpažinti, kai tokio asmens dalyvavimas gali padėti teismui tiksliau įvertinti eksperto išvadą ir t. t. Negalima su tokiu asmeniu atlikti procesinių veiksmų, kurių rezultatas priklauso nuo jo intelektualinių, psichologinių ir valinių savybių“ [2, p. 439]. Taigi vienas iš kriterijų, kuriuo turi būti remiamasi sprendžiant klausimą, ar galima su asmeniu, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, atlikti proceso veiksmus, yra jo psichinės ir intelektualinės savybės.

Reikėtų prisiminti ir dar vieną dalyką – nepakaltinamumas yra teisinė kategorija, siejama su nusikalstamos veikos padarymo momentu. Ekspertinė medžiaga patvirtina esamus psichikos sutrikimus (dažniausiai nepakaltinamumo atveju yra konstatuojama psichikos liga, t. y. kad asmuo baudžiamųjų įstatymų uždraustos veikos padarymo momentu sirgo liga, dėl kurios jis negalėjo suprasti savo

¹ Archyvinės baudžiamosios bylos Nr. 1-19-03; Nr. 1-75-03; Nr. 1-76-03; Nr. 1-82-03; Nr. 1-105-03; Nr. 1-128-03; Nr. 1-170-03; Nr. 1-237-03; Nr. 1-384-03; Nr. 1-416-03; Nr. 1-70-04; Nr. 1-97-04; Nr. 1-179; Nr. 1-267; Nr. 1-267-04; Nr. 1-293-04. Vilniaus apygardos teismas.

veiksmų esmės ir jų valdyti). Psichikos ligos eiga gali būti įvairi. Asmens psichikos būklė gali pagerėti, jis gali net pasveikti. Tokiu atveju negalime atmesti galimybės atlikti ne tik tuos proceso veiksmus, kuriuose asmens vaidmuo būtų pasyvus, bet ir tuos, kuriuose – aktyvus. Neabejotina, kad dėl psichikos ligos asmens psichikos gebėjimai gali būti apsunkinti, apriboti. Reikia nepamiršti pastarojo proceso dalyvio parodymų įrodymus tikrinant, vertinant, t. y. juos gretinant su kitais turimais įrodymais, turima informacija baudžiamojoje byloje ir pan. Būtų netikslinga atmesti tokius duomenis kaip visiškai nepatikimus.

Sutrikusios psichikos asmenų parodymų leistinumai istorijoje buvo vertinti įvairiai. Viduramžių Europos „raganų procesuose“ kaltinimą liudyti galėjo būti bet kokie, „dažnai net karščiuojančio asmens parodymai“ [3, p. 29–30], kuriais remiantis būdavo nuteisiami ir sudeginami nekalti žmonės. Ir šiais laikais Prancūzijos baudžiamojo proceso teisė psichikos (dvasios) ligonius leidžia apklausti kaip liudytojus vadovaudamasi tuo, kad bet kuriuo atveju galima remtis įrodymų vertinimo principu pagal vidinį įsitikinimą [3, p. 30].

Rusijos baudžiamojo proceso mokslo plėtotojai psichikos ligonių („bepročių ir pamišėlių“) parodymus pripažįsta nepatikimais, neleistiniais įrodymais [4, p. 82]. Tačiau, jų nuomone, asmeniui, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, parodymai gali būti naudojami kaip įrodymų šaltinis, jei tokio asmens psichikos būklė pagerėjo, toks asmuo pasveiko ar jo būklė perėjo į nuolatinę remisiją. Šie parodymai vertinami kartu su kitais surinktais įrodymais ir pripažįstami patikimais, jei kiti įrodymai juos patvirtina [5, p. 61].

Įrodymų leistinumai – būtina įrodymų savybė, apibrėžiama Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 4 dalyje: „Įrodymais gali būti tik teisėtai būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmais“. Teisėtai duomenų-įrodymų gavimo būdais laikomi ne tik tie, kurie įtvirtinti Baudžiamojo proceso kodekse, bet ir kituose teisės aktuose. Be to, svarbu, kad renkant įrodymus būtų laikomasi baudžiamojo proceso formos reikalavimų bei nebūtų pažeisti baudžiamojo proceso principai. Kita sudedamoji įrodymų leistinumai dalis – galimybė juos patikrinti tik Baudžiamojo proceso kodekse numatytais proceso veiksmais. Turime omenyje įrodymų šaltinius (formas). Apie įrodymų šaltinių sąvoką jau kelerius metus yra kalbama teisinėje literatūroje [6, p. 53–56]. Mūsų nuomone, įrodymų šaltinio teisėtumas (patikimumas) patvirtinamas vertinant ne tik jo atitikimą procesinės formos reikalavimams, bet ir vertinant duomenų (gautos informacijos) šaltinį: subjektą ar materialų objektą, pateikusį duomenis, informaciją. Duomenų šaltiniai gali būti bet kuris baudžiamojo proceso dalyvis, taip pat ir sutrikusios psichikos įtariamasis (kaltinamasis). Nagrinėjamu aspektu tokia įrodymų šaltinio leistinumai nuostata yra priimtinausia. Šaltinis laikomas neteisėtu ne tik tuomet, kai pažeisti procedūriniai reikalavimai, bet ir tada, kai duomenys gauti iš netinkamo subjekto.

Sergantis psichikos ligomis įtariamasis (kaltinamasis) kartais gali būti leistinu (tinkamu) įrodymų šaltiniu. Šį teiginį pagrįsime pateikdami keletą samprotavimų.

Atrodytų, kad šią problemą įmanoma išspręsti taikant analogiją, t. y. remiantis Baudžiamojo proceso įstatymo nuostatomis, įvirtinančiomis draudimą apklausti psichiškai nesveiką liudytoją [7, p. 73]. Tačiau Baudžiamojo proceso įstatyme tiesiogiai nedraudžiama apklausti tokį asmenį, nurodomas tik asmens nesugebėjimas teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus (LR BPK 79 str.). Psichiškai sutrikusio ir negalinčio suvokti reikšmingų bylai aplinkybių įtariamojo (kaltinamojo) parodymai taip pat negali būti įrodymų šaltinis.

Kita vertus, įtariamojo (kaltinamojo) parodymai – ne tik įrodymų šaltinis, bet ir jo gynybos priemonė. Todėl net ir esant tokioms aplinkybėms jis turi teisę paaiškinti, pateikti savo įvykių versiją. Kaip jau buvo teigta, apklausti psichiškai nevisavertį įtariamąjį (kaltinamąjį) galima, jei tą leidžia jo psichikos būklė: apklausiamas baudžiamojo proceso dalyvis suvokia ir kontroliuoja savo žodžių prasmę. Kitaip kiltų abejonių, ar asmuo laisva valia duoda parodymus, ir būtų pažeista teisės į gynybą įgyvendinimo teisinė garantija. Įtariamasis (kaltinamasis), nesugebantis suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti, apklausos metu gali prisipažinti įvykdęs nusikalstamą veiką, išdėstyti visas reikšmingas bylai aplinkybes, tačiau tokie duomenys nebus leistini. Ikitiesminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teismas ar teisėjas privalo pasitelkti psichiatrijos, psichologijos specialistus, ekspertus, siekdamas išsiaiškinti įtariamojo (kaltinamojo) psichikos būklę apklausos ar kito proceso veiksmo metu.

Ar galima anksčiau duotus parodymus laikyti leistiniais, jei įtariamasis buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo metu, o po to ekspertų buvo pripažintas nepakaltinamu, jam pradėtos taikyti priverčiamosios medicinos priemonės? Atsakyti į šį klausimą neįmanoma be specialiųjų psichiatrijos, psichologijos žinių. Skiriant psichiatrijos-psichologijos ekspertizę, turi būti pateikiamas klausimas, *ar tiriama-asis turėjo psichikos sutrikimų tuo metu, kai buvo apklausiamas (kai dalyvavo akistatoje, kai buvo atliekamas parodymų patikrinimas vietoje ir kt.). Jei taip, tai ar dėl šių sutrikimų sugebėjo suprasti savo*

veiksmus ir juos tuo metu valdyti? Taip pat svarbu, kokia tiriamojo psichikos būklė buvo (ar turėjo tuo momentu psichikos sutrikimų), kai jam reikėjo suvokti aplinkybes, apie kurias teikė parodymus.

Jei ekspertinėje išvadoje teigiama, kad apklausiamas įtariamasis sugebėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti, tokia apklausa gali tapti įrodymų šaltiniu, o parodymai – leistinu įrodymu. Tačiau ar teismas galės remtis tokiais parodymais priimdamas sprendimą baudžiamojoje byloje dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo? Prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui duoti parodymai neturi įrodomosios reikšmės teismui priimant galutinį sprendimą (LR BPK 301 str.), t. y. tokie parodymai gali turėti reikšmės tik formuojantis teismo vidiniam įsitikinimui galutinai įvertinant įrodymus, ir teismas turi į juos atsižvelgti.

Tyrinėtų archyvinų baudžiamųjų bylų dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo Vilniaus apygardos teisme analizė parodė, kad asmens, kuriam buvo vykdomas šis procesas, psichikos būklė neleido tiesiogiai dalyvauti teisiame posėdyje, o jo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo metu, nebuvo pagarsinti. Priimtos teismo nutartys neatspindi, kokią reikšmę turėjo parodymai teismui galutinai vertinat įrodymus. Tokio paties pobūdžio procese, vykdytam pagal LR BPK, galiojusį iki 2003 m. gegužės 1 d., teko aptikti medžiagos, iliustruojančios asmenų parodymų reikšmės pripažinimą teismui priimant nutartį.

Iš Vilniaus apygardos teismo priimtos nutarties: „*K. U. savo namuose dėl priešišku santykių šeimoje po įprasto savo vyro išpuolio prieš ją ir jos 78 metų amžiaus motiną tyčia nužudė miegojusį lovoje vyrą N. U. peiliu perpjaudama jam gerklę, t. y. padarė pavojingą visuomenei veiką, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 104 straipsnyje. [...] Teisiame posėdyje K. U. nedalyvavo, nes, psichiatro eksperto nuomone, dėl to galėtų paūmėti jos liga. Tačiau parengtinio tardymo metu ji buvo apklausta, ir parodymai, pagarsinti teisiame posėdyje, atitinka kitus bylos duomenis. [...] Teismo psichiatrų ekspertų komisija, atlikusi psichiatrijos ekspertizę, pateikė išvadą, kad K. U. nužudymo metu sirgo lėtine psichikos liga – šizofrenija, paranoidine forma su apato-abuliniu asmenybės defektu, ir dėl ligos ji negalėjo teisingai suprasti savo veiksmų esmės bei jų valdyti“ [8].*

Kyla klausimas, ar per ikiteisminį tyrimą teikti parodymai iš karto įgauna įrodomąją reikšmę, jei vėliau gauta psichiatrų ir psichologų išvada teigia, kad ikiteisminės apklausos metu apklaustasis asmuo suprato savo veiksmų esmę ir galėjo juos valdyti.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nėra išimties – sutrikusios psichikos įtariamuosius gali apklausti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas. Prokuroras, atsižvelgdamas į tai, kad šiuo momentu įtاريوjo psichikos būklė leidžia jį apklausti, galėtų kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją prašydamas leisti apklausti tokį asmenį. Tokiu būdu būtų įtvirtinta įtاريوjo parodymų procesinė įrodomoji galia. Neabejotina, kad per sutrikusios psichikos asmenų apklausą yra privalomas psichiatro ar psichologo, taip pat gynėjo dalyvavimas. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 189 straipsnio 3 dalyje sakoma: „prokuroro iniciatyva įtariamąjį apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas tuo atveju, kai manoma, kad bylos nagrinėjimo teisme metu kaltinamasis gali pakeisti savo parodymus arba pasinaudoti teise atsakyti duoti parodymus“. Atvejų sąrašas yra baigtinis. Palyginti su Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 184 straipsniu, reglamentuojančiu ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos liudytojo apklausos tvarką, darytina išvada, kad liudytojo parodymams suteikiama savotiška prerogatyva, nes prokuroras, siekdamas išsaugoti galimus įrodymus, gali kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją manydamas, kad „liudytojo nebus įmanoma apklausti nagrinėjamo teisme metu“ (184 str. 1 d.). Priimant galutinį sprendimą byloje teismui gali būti reikšmingi tiek liudytojo, tiek ir nusiikalstamą veiką įvykdžiusio asmens parodymai. Manytume, kad reikėtų nurodytą kreipimosi į ikiteisminio tyrimo teisėją atvejį tiesiogiai nurodyti ir 189 straipsnio 3 dalyje.

Toks aptariamų baudžiamojo proceso dalyvių parodymų įrodomosios galios procesinis įtvirtinimo būdas ypač svarbus, kuomet asmens psichikos sutrikimų nebuvo nusikalstamos veikos padarymo metu – jie atsirado procese. Įtاريوjo psichikos būklei paūmėjus gali būti prarasta galimybė tokį asmenį apklausti, t. y. užtikrinti jo teisę duoti parodymus. Taip pat būtų prarasti reikšmingi bylai įrodymai.

Kita vertus, asmens, kuriam jau pradėtos taikyti priverčiamosios medicinos priemonės, psichikos sveikatos būklė gali pagerėti (pavyzdžiui, sergant kai kuriomis šizofrenijos formomis) [8, p. 103–113]. Tokį asmenį būtų tikslinga apklausti. Apklausos dalyku šiuo atveju bus ne nusikalstamos veikos įvykdymo aplinkybės, o kitos, būtinos bylos išsprendimui (LR BPK 395 str.). Apklausiamasis gali pateikti svarbių duomenų apie savo ligą, psichikos būklę praeityje, santykius su nukentėjusiuoju ir kt. Tokiu atveju asmuo gali būti iškvieštas ir į teisiamąjį posėdį, kuriame nagrinėjama byla dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo. Šiuo atveju apklausa negali būti įrodymų šaltinis, tačiau, kaip jau buvo minėta, gali teismui padėti nustatyti asmens psichikos būklę ir jo požiūrį į veiką [2, p. 440].

Taigi tiek įtariamąjį, tiek asmenį, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, galima apklausti, jei jo psichikos būklė tuo metu leidžia suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti.

Vertėtų pasvarstyti, ar praktikuojama nuostata, kai sutrikusios psichikos įtariamojo (kaltinamojo) parodymai bet kuriuo atveju pripažįstami nepatikimais, nėra sugrįžimas prie formalaus įrodymų įvertinimo? Šie asmenys neapklausiami, jiems nesuteikiama galimybė asmeniškai dalyvauti teismo procese. Galima manyti, kad taip gali būti pažeidžiamas tiesioginis įrodymų tyrimo principas (LR BPK 242 straipsnis).

Išvados ir rekomendacijos

1. Pritariama teisinėje literatūroje išdėstyti nuostatai dėl proceso veiksmų su psichikos ligomis sergančiu įtariamuoju (kaltinamuoju) ir asmeniu, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, ir teigiama, kad galima atlikti proceso veiksmus, jei tiriamojo asmens psichikos būklė tą leidžia. Esant palankiai asmens psichinės sveikatos būklei, baudžiamojo proceso praktikoje svarstyтина galimybė atlikti ne tik tuos proceso veiksmus, kuriuose tiriamojo asmens vaidmuo yra pasyvus, bet ir tuos, kuriuose – aktyvus.

2. Apklausiamas sutrikusios psichikos įtariamasis (kaltinamasis), taip pat asmuo, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, turi suvokti ir kontroliuoti savo žodžių prasmę, nes kitaip bus pažeista viena iš leistinų įrodymų sąlygų – laisva valia duoti parodymus ir teisės į gynybą įgyvendinimo teisinė garantija, t. y.:

a) sutrikusios psichikos įtariamojo (kaltinamojo) ir asmens, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, parodymai yra neleistini, jei apklausiamas asmuo nesugeba suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti apklausos metu;

b) ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teismas ar teisėjas privalo pasitelkti psichiatrus, psichologus, siekdamas išsiaiškinti įtariamojo (kaltinamojo), asmens, kuriam taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, psichikos būklę apklausos (ar kito proceso veiksmo) metu;

c) rekomenduoti psichiatrijos-psichologijos ekspertams pateikti klausimus: „Ar tiriamasis turėjo psichikos sutrikimų tuo metu, kai jis buvo apklausiamas (kai vyko akistata, parodymų patikrinimas vietoje ir kt.)? Jei taip, ar dėl to sugebėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti tuo metu?“ Taip pat svarbu, kokia buvo tiriamojo psichikos būklė (ar turėjo tuo momentu psichikos sutrikimų?), suvokiant aplinkybes, apie kurias jis davė parodymus.

3. Rekomenduojame papildyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 189 straipsnio 3 dalį ir ją išdėstyti taip: „*Prokuroro iniciatyva įtariamąjį apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas tuo atveju, kai manoma, kad bylos nagrinėjimo teisme metu kaltinamasis gali pakeisti savo parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus, arba jo nebus įmanoma apklausti*“.

LITERATŪRA

1. **Archyvinė** baudžiamoji byla Nr. 1-384-03. Vilniaus apygardos teismas.
2. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso komentaras / G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis, J. Rinkevičius, G. Švedas, G. Jasaitis, R. Merkevičius. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. – D. 2: V–XI dalys.
3. **Горленко Е. Е.** Вопрос возможности проведения следственных действий с участием лиц с психическими недостатками и о допустимости доказательств, полученных в результате таких следственных действий // Следователь. 2001. № 6.
4. **Михайлова Т. А.** Расследование и судебное рассмотрение дел о невменяемых // Советское государство и право. 1986.
5. **Яцкевич А. Г.** Процессуальное положение лиц, участвующих в производстве по применению принудительных мер медицинского характера. Дисс. канд. юрид. наук. – Москва, 1992.
6. **Победин А. В., Гавриков В. А.** О некоторых проблемах определения допустимости доказательств в уголовном процессе // Государство и право. 1999. № 7.
7. **Победин А. В., Гавриков В. А.** Допустимость показаний лица, страдающего психическим заболеванием, в уголовном процессе // Государство и право. 1999. № 8.
8. **Archyvinė** baudžiamoji byla Nr. 1-252-96. Vilniaus apygardos teismas.
9. **Георгадзе З. О., Царгасова Э. Б.** Судебная психиатрия. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002.

Möglichkeit die Prozesshandlungen mit Person mit geistigen Behinderungen durchzuführen und Beweisbedeutung von solchen Ergebnissen

Dr. Jolanta Kanapeckaitė
Mykolas Romeris Universität

Grundbegriffe: Strafprozess, geistige Behinderungen, Prozesshandlungen, Verdächtige (Beschuldigte), Beweise.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel wird untersucht, ob es zugelassen ist, Prozesshandlungen mit den Personen durchzuführen, hinsichtlich derer zwanghafte medizinische Mittel vollstreckt werden, Zulässigkeit der Aussagen von solchen Personen und Zulässigkeit von anderen Ergebnissen, die im Laufe von anderen Prozesshandlungen zustande gekommen sind.

In der Rechtswissenschaft gibt es keinen Widerspruch wegen der Möglichkeit die Prozesshandlungen mit den geistig behinderten Personen durchzuführen. Die Autorin vertritt das logische Argument: man kann durchführen, wenn der psychische Zustand der Person dem nicht „widerspricht“. Daraus ist eine Schlussfolgerung zu ziehen, dass jede Prozesshandlungen durchzuführen sind, wenn der psychische Zustand in dem Moment zulässt. Es ist zugelassen, nicht nur die Prozesshandlungen durchzuführen, in denen geistig behinderte Personen nur eine passive Rolle haben, sondern auch aktive.

Wenn der Verdächtige im Laufe der Haftuntersuchung ausgefragt worden war und später gegenüber ihm ein Prozess wegen der zwangsmässigen medizinischen Mittel angefangen worden war, sind die früher abgegebenen Aussagen zulässig? Die Frage ohne spezielle Kenntnisse in der Gerichtspsychiatrie und Psychologie ist nicht zu beantworten. Bei der Verordnung einer gerichtlichen-psychiatrisch-psychologischen Expertise sind folgende Fragen zu stellen: „Hatte der Verdächtige geistige Behinderung in dem Moment, wo er ausgefragt worden war (Gegüberstellung, Aussageprüfung vor Ort usw.)? Wenn ja, konnte er zu dem Moment den Inhalt seiner Handlung verstehen und auch entsprechend steuern? Wichtig ist auch der psychische Zustand in dem Moment (oder welcher Zustand in diesem Moment sein sollte), als er die Umstände, zu denen er Aussage gegeben hatte, adekvat verstanden hatte?“ Umgekehrt, wenn in der Schlussfolgerung der Expertise steht, dass der ausgefragte Verdächtige den Inhalt seiner Aussage verstehen und steuern konnte, wird so eine Anfrage zu einem Beweis und dieser Beweis zu einem zulässigen Beweis. Aber kann sich das Gericht darauf stützen, wenn es einen Beschluss in einer Strafsache über die zwangsmässigen medizinischen Mittel fassen muss? Die Aussagen, die bei einem Staatsanwalt oder einem Haftuntersuchungsbeamten abgegeben worden sind, haben keine Beweisbedeutung für das Gericht bei der Fassung des endgültigen Beschlusses in der Sache (BPK Art. 301). Sie können nur bei der Entstehung der innerlichen Überzeugung des Gerichtes bei der endgültigen Einschätzung der Beweise Bedeutung haben. Das hat zu bedeuten, dass das Gericht ihnen keine Aufmerksamkeit schenken soll.

Der Strafprozesskodex der Republik Litauen hat keine Ausnahme, dass die Befragung von einem geistig behinderten Verdächtigten nur von einem Untersuchungsrichter gemacht sein kann. Aufgrund dessen könnte sich der Staatsanwalt mit einem Antrag zum Untersuchungsrichter gehen, um eine Personenbefragung zu tätigen, weil in diesem Moment der Verdächtige im psychischen Stande ist, Aussage zu machen. Aufgrund der Analyse des Artikels 184 des Strafprozesskodexes der Republik Litauen, der die Haftuntersuchungsordnung der Befragung der Zeugen reglementiert, ist eine Schlussfolgerung zu ziehen, dass der Aussage eines Zeugen ein bestimmtes prärogativ zugeordnet wird. Wenn der Staatsanwalt der Meinung ist, um mögliche Beweise zu bewahren bestrebt, dass „der Zeuge während der gerichtlichen Untersuchung nicht zu befragen ist“ (BPK Art. 184. T. 1), kann er sich mit einem Antrag an den Untersuchungsrichter wenden. Bei der Fassung des endgültigen Beschlusses in der Sache kann das Gericht für bedeutsam sowohl die Aussagen der Zeugen, als auch die Aussagen des Straftäters halten. Unserer Meinung nach ist es zweckmässig, dass der oben genannte Fall des direkten Antrages an den Haftuntersuchungsrichter im Strafprozesskodex im Artikel 189 Teil 3 zu vermerken ist. Solche Prozessakte von oben genannten Aussagen der Strafprozessteilnehmer hätte eine Beweismacht besonders in den Fällen, wenn die geistige Behinderung nach der Straftat entstanden ist. Der Zustand des Verdächtigten kann sich verschlechtern und eine Möglichkeit ihn zu befragen verloren geht, somit wird auch sein Recht auf Befragung nicht realisierbar. Zugleich werden auch wichtige Beweise in der Sache verloren.